

Д-р В. Щурат.

ДО ІСТОРІЇ
ОСТАННОГО ПОБУТУ П. КУЛІША
У ЛЬВОВІ.

Ціна 20 кр.

У ЛЬВОВІ, 1898.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

КНИГАРНЯ НАУК. ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, улица академична Ч. 8.

має на складі слідуєчі книжки:

Адам Дядько. Гроші а праця, повість	3·20 зр.
Антонович Вол. і Гловайський. Іст рия великого кня- зівства литовського	1·60 "
Байда П. (Ніщинський) Гомерова Одиссея. 2 томи	2·20 "
Одиссеєві плавники	—10 "
Бальзак Гонорій. Батько Горіо, повість з франц	2·00 "
Барвінок Василь (Барвінський Вол.) Безталанне сва- тане, оповідане	—80 "
" " Цісар Йосиф II, відчит	—10 "
Барвінський Йосиф. Павло Подуботок, трагедия	—20 "
"Батьківщини" бібліотека І. Н. Дві хлопські держави.	—05 "
" " Хлопи і хлопська справа	—05 "
Баштовий. Українство на літературних п'єсах з Мо- сковщиною	—50 "
Безсторонний Ів. Відношення обрядові в всхідній Галич	—30 "
Бораківський. Твори драматичні	1·80 "
Брет-Гарта. Кріссі, повість з англійського	—60 "
Будзиновський Вас. Стрімголов, оповідане	—40 "
" " Оповіданя	—30 "
" " Як чоловік зійшов на пана	—50 "
" " Хлопський страйк	—15 "
" " Грунтовий податок	—10 "
Верне Юлій. Довкола землі подорож	—60 "
Верхратський Іван. Соматология	—90 "
" " Начерк соматології	1·50 "
Гаршин Всевол. Малярі, оповідане з великоруського	—10 "
Гейне Г—Л. Українка і М. Слависький. Книга пісень	—80 "
Герінг-Герасимович В. Що то таке економія?	—20 "
Герштекер. Розбишаки на ріці Міссісіпі, повість з нім.	—80 "
Гете-Ріленко В. Іфігенія в Таврії, драма	—80 "
Гілери Вільгельміна. Власними силами, повість з нім.	1·20 "
Гоголь Микола. Вечерниці, з великоруського	—10 "
" " Мертві душі, поема з великоруського	1·80 "
Гончаров. Обломов, роман з великоруського в 2 том.	1·80 "
Гордієнко. Картагенці й Римляни	—20 "
Глібов Леонід. Байки	—05 "
Граб Павло. З півночи	—20 "
" " З чужого поля	—20 "
" " Продісок	—20 "
" " Доля	—20 "
Гребінка Евген. Байки	—10 "
" " Чайковский, роман в 2. частях	—70 "
Григорієвич Гр (Цеглинський) Шляхта ходячкова, ком.	—15 "
" " Торговля жемчугами	—20 "
Грушевський Михайло. Віймки з жерел до історії Укра- їни-Руси	1·00 "

2012
ЛННБ України ім.В.Стефаніка

3855
70

01176971 (W)

ДО ІСТОРІЇ

ОСТАННОГО ПОБУТУ П. КУЛІША

У ЛЬВОВІ.

Написав

Д-р В. ЩУРАТ.

У ЛЬВОВІ, 1897.

Коштом Редакції „Зорі“.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

77

1р

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 36 771

24876

Побут П. Куліша у Львові зимою 1881. р. і весною 1882. р. не був першою гостиною українського писателя у галицьких земляків. Він ранше вже навідувався до них чотири рази. Та підчас коли перші чотири гостини Куліша були і случайні і недовгі, останній його побут у Львові мав ціль і тривав кілька місяців; чи він був попереджений лиш наміром видання перекладу Шекспірових творів, чи може й другими задушевними гадками Куліша — маю на мисли його польсько-руську угоду — се поки що не звісно. Але те більше як певне, що галицькі земляки не стрічали его тоді рівнодушно, — вони зустріли его з упередженем і неприхильністю. Було то й оправдане; Куліш був вже від кількох років голосним автором фатальних для него праць: „Історії возсоединенія Руси“ і „Мальованої Гайдамаччини“. Патріярх українського письменства бачив, що львівська громада Русинів держить ся осторонь від него, він і догадував ся, де тому причина, але сам не трібував якось, а може й не вмів шукати зближеня. Він так і лишив ся самотний, аж надто самотний, бо й поміж Поляками зразу не було єму прихильного прийнятя. Одна польська часопись — *Gazeta Narodowa* — подаючи в ч. 55-ім з дня 8-го марта 1882. р. за *Gazet-ою Krakowsk-ою* першу звістку про побут Куліша у Львові і его короткий житєпис виразно замічає, що той его побут у Львові в часі арештовань і слідств перед процесом Ольги Грабар будив серед Поляків підозріня. Ті підозріня з польської сторони перестали падати на Куліша що йно після появи его „Хуторної поезії“ і „Крашанки Русинам і Полякам на Великдень 1882. року“. Тоді й той польський дневник, що був виразом підозріваючої не лиш Куліша, але і всіх Русинів Польщі, сам взивав своїх „визначнійших письменників“ до зближеня з автором

названих книжок, виданих під гаслом польсько-руської згоди. Тоді й справді з польської сторони дехто зближив ся до Куліша; настрій руської громади після киненя того гасла згоди не поліпшив ся. Зміст „Хуторної поезії“ і „Крашанки“ визвав поміж Русинами, а навіть виrozumілими Поляками оправдане обуренє, а збратанє кількох визначних Поляків з Кулішем після зазиву польських часописей, особливо-ж таких як *Gazeta Narodowa* і *Dziennik Polski*, скріпило лиш і так вже сильне недовіре. Виключно польськими руками ведена будова польсько-руської згоди, будучи вже в своїх основах хитка, мусила Кулішеви не вдати ся. І вона не вдала ся, і він покинув Галичину раз на все з подвійним огірченєм — на Русинів і Поляків. Мало з ким заприязнюючись опісля, Куліш не радо і звірював ся перед кимнебудь. В тіснім польським кружку ведені переговори Куліша в справі польсько-руської згоди не дійшли до відомости ширшого загалу і для того нерідко були фальшиво толковані. Аж в десять літ після останного побуту Куліша у Львові п. Мих. Павликови удало ся віднайти часть переписки Куліша з польським повістеникателем Крашевським і оголосити її в „Народі“ п. з. „Куліш та Крашевський“ (1892, ч. 20—21, ст. 219—224) рівночасно з написаним по поводу тої переписки листом Куліша. Кілька слів поясненя доданих п. Павликом до тої переписки визвали зараз же Куліша другий раз на слово. Дальші его поясненя напечатані в „Народі“ п. з. „Куліш про свою справу з Поляками“ (1892, ч. 22—23, ст. 239—240 і ч. 24, ст. 248—249). Коли-б додати до того ще й відповідь п. Павлика Кулішеви п. з. „Про строїтелів“ та „руїників“ в „Народі“ (1893, ч. 1, ст. 10—12, ч. 2, ст. 17—18 і ч. 3, ст. 26—27), то було-б і все, що в пояснюваню політичної діяльності Куліша у Львові могло-б бути помічне. Всему, що писали про Куліша в часі его побуту у Львові руські і польські часописи, з різних причин не можна вірити. Нові причинки до історії того побуту Куліша у Львові подав недавно п. М. Лободовський в „Кіевской Старині“ (1897, книжка за місяць цвітень) п. з. „Три дня на хуторі у Панталеймона Александровича и Александры Михайловны (Ганны Барвинокъ) Кулишъ“. В примітці до тої статі редакція „Кіевской Старини“ заявляє, що перепечатує її з „Южнаго Края“ (1897, ч. 5562) „в виду того інтересу, який мають спомини М. Ло-

бодовського, освідчуючи один з найбільше цікавих моментів в життю покійного П. Куліша“. Під тим моментом редакція розуміє діяльність Куліша у Львові, про яку сам Куліш розповів дещо авторови статі ще 1884. р. В виду того саме, що те оповіданє Куліша походить з часу найблишого до єго побуту у Львові і вже тим самим повинно-б бути докладнійше від пізнійшого, воно і для нас буде найцікавійше. Для того, лишаючи собі вказаний материял і мною самим призбирані нові вісти про справу Куліша у Львові для дальших пояснень, я подам передовсім з тої статі М. Лободовського в дословнім перекладі репродукцію Кулішевого оповіданя. Покійний Куліш оповідав (ор. cit. ст. 166—171):

„Підчас останного мого побуту у Львові я много трудився в архівах польських бібліотек. Поляки не щадять средств для культури; в бібліотеці Оссолинських находять ся дорогочінні материяли для нашої історії. Живучи у Львові і стрічаючи ся з Русинами, я чую зі всіх сторін, що Галичани дишуть пекельною злобою на Поляків, а Поляки ще більше на Галичан; мені здавало ся, що діло недалеко було від різні. Я напечатав „Крашанку“, звиваючи обі сторони до мира, братерства, уступчивости, говорячи, що релігійна нетерпимість між ними вщеплена духовенством... Я написав до звістного польського писателя п. Крашевського, просячи єго помагати мені, печатно вплинути на Поляків в дусі примиреня. Крашевський відповів мені, що він вже старий і не має достаточного впливу на своїх земляків. Та відповідь зберігаєть ся в мене доси. От раз зустрів ся я в реставрації з давним моім знакомим Поляком К—лі, котрого предки, як і він, були протестантами, — Поляки протестанти не фанатичні, — се дуже важне. Він від групи якихсь богатих польських панів зробив мені таку пропозицію: „Кількох польських богатих панів бажає помогти вам, пане Куліш, у здійсненю ваших культурних стремлінь; они знають, що ви чоловік не богатий, тому кажуть вам самому назначити суму гроший, яка буде потрібна для здійсненя ваших задумешних бажань, а іменно видаваня часописи, журналу, книг, на малоруській, розумієть ся, мові і у Львові, але під умовою, що ви приймете австрійське підданство. Знаючи вас, вони до вас відносять ся з повним довірем. Князь Сапіга, личний приятель нашого дісаря, може дуже скоро полагодити

сю справу, бо натуралізація в нас — довга історія. Розважте пропозицію тих панів, за три дні ми здиблемось і рішимо сю квестию. (Сумою потрібних грошей ви не стісняйтеся, бо ті пани дуже багаті; гроші будуть зложені на ваше ім'я в банку, відки ви й будете діставати в міру потреби.“ Мене з початку та пропозиція здивувала, але знаючи любов многих Поляків до культури та їх щедрі жертви для культурних цілей, знаючи лицарські прикмети характеру в деяких Поляків, я віднісся з довірем до пропозиції К—лі. Много прецінь внесли галицькі Малороси тяжкої, невдячної праці в польську культуру, таї тепер вносять не на свою користь: „долгъ платежемъ красень...“ Плян моєї проблематичної діяльності був такий: видавати часопись і журнал на малоруській мові, оснувати у Львові женську гімназію з інтернатом для Галичанок, — матерій будучих патріотів; на се мені, здавалося, досить півтора мільона гульденів. Коли в три дні потім я побачився з К—лі знов і виявив йому мій плян та потрібну суму грошей, то він признав мій плян гарним, а що до суми грошей сказав: „Пани Поляки поставили крайною границею два мільони гульденів, значить ту меншу суму вам вони дадуть, вони мають до вас повне довіре. І так ви постановили, значить, прийняти австрійське підданство; тож подавайте скорше просьбу до австрійського цісаря о принятє.“ На те я відповів, що наперед подам просьбу до руського царя о дозвіл принятя австрійського підданства, а потім вже, одержавши такий дозвіл, подам просьбу й до їх цісаря. Я вважаю такий поступок приличним, чесним. Таку просьбу я й післав у Петербург. От чому і було в часописях оголошено про мій намір прийняти австрійське підданство.

„Невдовзі після тої стрічі з К—лі до мене якось входить прямо під число готелю якийсь польський граф, як він себе назвав, — а їх в Польщі много, — з молодим чоловіком, як показалося, своїм кузином, і дуже енергічно запрошує мене на писательський обід, де будуть і мої знакомі польські писателі, при тім кузин говорить, що єго вуйко дуже глухий, а тому й розмовляти з ним дуже трудно, що і він з своєї сторони просить мене не відказати ся. Сяк-так надумавшись, я пристаю. З многими польськими писателями я був добре знакомий, деякі з них, з роду Русини чистої крови,

люди спосібні; в польським таборі їх приймають з розпростертими руками... Тим лиш, здасть ся мені, пояснити належить брак визначних писателів в Галичині, серед галицьких Малоросів. На обіді Поляки стали по мому адресу говорити промови, трактуючи мене як представителя України. Розумієть ся, що я не міг згодити ся взяти на себе таку роль, скоро ні один Українець не давав мені на те повномочя і я, думаючи, що такі промови можуть скомпромітувати мене в очах всіх Росиян, відповів Полякам на обіді з своєї сторони промовою, заявляючи, що я не можу брати на себе ролі представителя України, цілої полудневої Руси і сильно в своїй відповідній промові вказував Полякам на те, що я чоловік чистого українського козацького роду, що в моїх жилах тече кров Гонта, Зелізняка, Наливайка. Я не думав поступати ся Полякам нічим і ні за що від моїх українських традиційних переконань, — вони в моїй вдачі. Я не гадав, що на другий день появлять ся в польських газетах промови, висказані підчас того обіду. Ранком читаю газети: промови Поляків напечатані, а моєї нема. Я пишу виголошену мною промову і несу в редакцію, просячи, щоб її напечатали; відмова в одній, відмову чую в другій і в третій; я прошу К—лі помогти мені в тій справі. Ніщо не виходить. Тоді у Львові попав ся мені припадком знакомий редактор провінціональної польської газети, — от той і напечатав мою промову. Та історія забила мені голову: в цілій тій справі я побачив лукавство, умисне бажанє скомпромітувати мене в очах російського правительства і в очах моїх земляків. Про все те, що особливого стало ся зі мною, я писав до Відня своєму приятелеви, Галичанинови, членови віденської університетської корпорації... Поляки роблять мені візити, я їм віддаю, вони дуже любязні, ласкаві; сам князь Сапіга або був у мене, коли мене не було дома, підчас свого приїзду до Львова, або що прислав візитовий білет. Треба вам знати, що князь Сапіга є сполучений потомок давних православних княжих українських родів, до чого він признаєть ся і тепер... Невдовзі після того всего одержую з Відня від мого приятеля письмо, в котрім він радить мені не довіряти Полякам, що ними задумуєть ся одно вельми нечесне діло дотично Галичини, про що я згодом довідав ся з газет. Зразу я відніє ся до того з упередженєм, тому що се говорив Галича-

нин-Русин. Аж от необавки газети оповістили про передачу унійських василиянських богатих монастирів галицьких в руки Єзуїтів, а також і образования і вихованя галицького духовенства. То було підло, беззаконно. Рано другого дня я вже їхав на постійне до Відня і, розумієть ся, жалував, що подав просьбу о дозвіл прийнятя австрійського підданьства. У Відни я напечатав по німецьки брошуру про унію, та ледви встиг розіслати кілька примірників, як явила ся поліція і цілий наклад сконфіскувала; в друге я хотів напечатати єї в Липську, але й там чиясь рука стала на перешкодї.“

На тім нехай і урветь ся оповіданє Куліша в передачі п. Лободовського. Дальше не місгить в собі ніяких нових фактів з часу єго побуту у Львові. Те, що в нїм стоїть ще в звязку з тим побутом, є пробою самооборони Куліша против всіх тих докорів, які зустріли єго з боку російських і галицьких земляків, такою самою пробою самооборони, яку бачить ся і в пізнійших письмах Куліша до п. Павлика по поводу переписки з Крашевським. Хоч і як цінні можуть бути найдрібнійші навіть причинки до поясненя моральної сторони акції Куліша в Галичині, всеж таки поясненє се буде так довго неможливе, як довго невияснена буде вповні фактична сторона тої акції. Тим то, прикладаючи на разї більшу вагу до фактів, я й пропускаю тепер все, що не стояти-ме з фактами в як найтіснійшій звязку.

Оповіданє Куліша про єго останній побут у Львові, списане на основі споминів п. Лободовського, виводить на сьвіт більше подробиць з історії Кулішевої акції в Галичині, ніж єго власне пізнійше справозданє (два листи писані до п. Павлика) і переписка з Крашевським. Але в порівнаню з тим власне справозданєм і з тою перепискою воно являє ся недокладне. Моментів зазначених в споминах п. Лободовського не стрічаєть ся в справозданю самого Куліша ні в єго переписці з Крашевським і противно, та й осьвітленя поодиноких фактів є тут і там різні. Можна-б се вселяко пояснювати. Наведене оповіданє може бути з двох причин хибне: або п. Лободовський, списуючи єго з памяти й не знаючи добре галицьких відносин, помилив ся, або сам Куліш з огляду на те, що в Росії і стїни „дмбють ушеса“, пропускав дещо і переіначував. Неповність пізнійшого Кулішевого справозданя, призначеного до оголошеня в Галичині, дала-б ся

витолкувати знов тим, що Куліш много осіб і фактів не хотів згадувати з огляду на живих ще людей.

* * *

В оповіданю з 1884. р. Куліш згадав лиш, що пробуваючи у Львові, займав ся в архівах польських бібліотек. Про иншу ціль свого побуту у Львові не сказав нічого. В письмі до п. Павлика¹⁾ він написав: „Осівсь я був уві Львові, яко в городі, де нашій Русі дано право печатати переклади й пересьшіви чужонародніх творів.“ Одно з другим можна погодити, тим більше, коли зважить ся, що в Росії Куліш не міг говорити про заборонену там же роботу.

Та вже трудно погодити дальше, що говорить ся про написане „Крашанки“, а потім і листу до Крашевського. Після оповіданя з 1884. р. він написав „Крашанку“ в цілі помиреня двох ворогуючих народів і в тій же цілі написав до Крашевського. В письмі до п. Павлика²⁾ каже ся, що він, печатаючи у Львові Шекспірові твори, напечатав рівночасно й „Хуторну поезию“; вона звернула на себе увагу Крашевського і була причиною, що той написав про Куліша свому шкільному товаришеви у Львові. Товариш Крашевського завітав з єго листом до Куліша і з того „казусу“ розпочало ся єго спізнане з галицькими Поляками-політиками. Так і виходило-б з листів писаних до Крашевського; вірність згаданих в ній фактів потвердив сам Куліш листом до п. Павлика з дня 14. ст. ст. мая 1888. р.³⁾ В пернім листі до Крашевського⁴⁾ він дякує вже єму за єго „коротесенький лист“. З тим листом він післав єму, видко, примірник „Хуторної поезії“, бо в відповіді на той лист Крашевський дякує Кулішеви за поезії.⁵⁾ Про „Крашанку-ж“ є згадка аж в другім листі⁶⁾ Куліша до Крашевського: „Саме оце печатаю невеличку книжечку, у два аркуші, під назвою: Крашанка...“ Значить, що не видане „Крашанки“ було приводом до переписки Куліша з Крашевським, лиш „Хуторна поезія“.

1) „Народ“, 1892, ст. 239.

2) *ibid.*

3) *op. cit.* p. 223—224.

4) *op. cit.* p. 221.

5) *op. cit.* p. 222.

6) *ibid.*

Оповіданє з 1884. р. про знаомство з К—лі і про єго посередництво в польсько-руській акції Куліша є в споминах п. Лободовського новим епізодом. Про се нема згадки ні в переписці Куліша з Крашевським, ні в листах Куліша до п. Павлика. Та я лишу се на разі на боці, а застановлюсь над оповіданєм про спізнанє Куліша з неназваним польським графом, що запросив єго на писательський бенкет.

Про той бенкет в неназаного графа не згадав Куліш в письмах до п. Павлика мабуть тому, що про него було вже згадано в єго-ж першій листі до Крашевського.⁷⁾ Там написано: „Недавно один польський писатель вшанував мене велико тим, що приїхав у ві Львів недугуючи, аби спізнати ся зо мною. Закликавши мене де себе обідати, зібрав він таких людей коло себе, котрих я найбільше мушу поважати серед мало ще знаних міні львівських Поляків. Хотів я при сій нагоді сказати репрезентантам польської наукової громади слово братерської любови і щирої правди, та на той час фізично і морально нездужав, то післав се слово на папері любому моему Лукуллові почтою. А Вам, високошановний Пане Добродію, посилаю копію...“ Отже-ж не був Куліш на тім бенкеті і оповіданє єго, записанє п. Лободовським, недокладне. Не бувши на тім бенкеті, Куліш не міг там і протестувати против тоастових промов Поляків, вирікаючись ролі репрезентанта України; пригадуючи Полякам, що він чоловік чистого українського козацького роду та що в єго жилах тече кров Гюнти, Зелізняка, Нєливайка. Про кров Гюнти і Зелізняка, хоч би і як було, не міг він згадувати вже й тому, що се противне було-б єго виголошеним вже історичним поглядам на тих героїв гайдамаччини. Нема згадки про них і в копії Кулішевого „слова“, післаній Крашевському, а напечатаній п. Павликом разом з Кулішевими листами.⁸⁾ Нєвірне й дальше оповіданє Куліша в споминах п. Лободовського, мов би то другого дня після того бенкету — копія Кулішевого „слова“ назначена датою 18. марта, 1882. р. — промови Поляків появили ся в часописях, а єго відповідь ні. Польські часописи у Львові не напечатали промов Поляків, отже не могли напечатати й Кулішевої відповіді, та й Куліш

⁷⁾ op. cit. p. 221.

⁸⁾ op. cit. p. 221—222.

не міг удавати ся аж до трох редакцій з просьбами, щоб її помістили. Напечатали її справді, але аж в дві неділі після бенкету, в *Gazet-і Krakowsk-ій* (1882. р., ч. 100), звідки перепечатували вже й другі часописи. Там напечатано не лиш бенкетове „слово“ Куліша, звернене до Поляків-гостей неназваного графа чи писателя відзивом: „Panowie Dobrodziejstwo. sławni Mężowie Naukowej Gromady Polskiej!“ — але й лист его, написаний до самого господаря бенкету рівночасно зі „словом“. Він звучить:

„Szanowny Panie Dobrodzieju! Tych kilka słów, które tu dołączam, chciałem przemówić przy jego gościnnym obiedzie, ale nie mogłem, będąc zmęczony bezsenną nocą. Swojem zjawieniem w moim lwowskim „futorze“ Pan Dobrodziej zrobił na mnie takie wrażenie, że spałem tej nocy bardzo mało: jestem bo, na moją biedę, bardzo wrażliwym. Pozostawiam teraz tę maluczką przemowę w rękę Pana, jako świadectwo, jak silnie oddziaływa na ruską duszę wspaniałomyślność Polaka, który pomimo swoich zatrudnień a nawet słabości umyślnie przyjechał do Lwowa, ażeby zabrać znajomość z potomkiem najgorszych nieprzyjaciół Polski. Oto właściwa droga do pokonania dzikiej po dziś dzień Rusi! — Jeżeliby Pan Dobrodziej chciał wydrukować moje witanie, niech z łaski swej zredaguje lichą polszczyznę zadnieprzańського Українца, nie nie ujmując i nie zmieniając sensu moich wyrazów. P. Kulisz.“

То й вперше отсе перепечатаний лист повинен бути найліпшим доказом, що оповідане Куліша в споминах п. Лободовського і своїм бенкетовим епізодом значно відскочило від правди. Скоро-ж сам факт не згаджуєть ся з правдою, то годі припустити, щоб Куліш в нїм саме добачував лукавство і умисне бажане скомпромітованя его в очах російського правительства і земляків. В чім же-ж міг він се добачувати? Не в чім иншій, як хіба лиш в тїм, про що говорить ся далше в оповіданю записанім через п. Лободовського — в приготовлюваній поза его плечима реформі василіянських монастирів в Галичині, та — по словам Кулішевих же листів до п. Павлика⁹⁾ — в мовчанці Крашевського на его ultimatum. Крашевський на Кулішеву пропозицію: виступити з ком-

⁹⁾ оп. cit. p. 240.

промісом печатно — не відписав.¹⁰⁾ Чому — на се відповів собі Куліш аж після вичитання часописної звістки про передачу василянських монастирів в руки Єзуїтів: „Львівські дуки-срібляники се знали певно; дознавсь мабуть і Крашевський, та й замовк, соромлячись почитателів своїх, русько-польських патріотів, так як соромивсь колись Ян Замоїський сплетеної поза плечима в него самозванщини“.¹¹⁾

Годі відвернути увагу від записаного п. Лободовським оповідання, не спростувавши вкінці двох дрібніших недокладностей. Одно недокладно те, мов би то Куліш у Львові вчитав в часописах про реформу Василян і другого дня рано виїхав до Відня, покидаючи цілу розпочату акцію. Він, хоч і міг підозрівати вже Поляків, їхав саме в своїй справі до Відня, повідомивши наперед про свій приїзд Смольку. По дорозі попала єму в руки *Gazeta Krakowska*. Вичитавши в ній несподівану новину, Куліш відразу змінив свої пляни. В Відні він бачив ся ще, правда, з Смолькою і з Земляковським, але про свої справи не спінув ані словом.¹²⁾ Німецька брошура п. з. „*Vergevaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten*“ була епільоґом польсько-руської акції Куліша в Галичині. По віденській конфіскації — се останна недокладність — Куліш не мав мабуть наміру печатати брошуру в Липську. Він в Дрезні хотів напечатати її по руськи, але там Брокгауз не згодив ся на печатанє в Відні скопфікованої брошури.¹³⁾

* * *

З поданого п. Лободовським оповідання Куліша, спростованого після листів до Крашевського, неназваного графа і до п. Павлика можна вже набрати яснїйшого понятя про Кулішеву польсько-руську акцію в Галичині. Та помимо спростованя поодиноких фактів лишаєть ся в згаданім оповіданю ще не одно сказанє загально, инше й зовсім промовчанє. Я вже виказав, що не „Крашанка“ а „Хуторна поезия“ звернула в перве увагу Поляків на Куліша; але хто з них крім Крашевського вїйшов у перші зносини з ним, про се не

¹⁰⁾ op. cit. p. 224.

¹¹⁾ op. cit. p. 240.

¹²⁾ ibid.

¹³⁾ ibid.

знаємо таки. Не представлено докладно й того, як іменно приймали „Хуторну поезию“ а потім „Крашанку“ Поляки, а як Русини. Оповідане про знаомство з якимсь Поляком К—лі, що вів переговори з Кулішем в імени „групи якихсь богатих польських панів“ та й суть тих переговорів являють ся дуже загадочними. Хто був той К—лі? Хто крім названого ки. Саниги належав до тої групи панів? На яких умовах вели ся переговори Куліша з Поляками? Яка мала бути програма тої польсько-руської акції? Все те остаєть ся неясне. Прояснювати дещо трібували, правда, 1882 р. московфільський „Проломъ“, а відтак, в десять літ пізнійше „Галицкая Русь“ [в VI. уступі статі п. з. „Польская политика и украинофильство“, в ч. 226], але як? В листі до п. Павлика з дня 15-го ст. ст. вересня 1892. р.¹⁴⁾ Куліш пише: „Не здивували мене видумки „Галицкой Руси“ (ч. 226): бо й за мого побуту вві Львові начитавсь таківщини. Ключ розуміння сих брехень обрїтаєть ся в тих, що мене обманювали й обкрадали; первими-ж брехунами й крадунами моїми були: Л., П. да В.¹⁵⁾ Байдужен я про галицьку дурисьвіщину сам собою, а на розумову й моральню користь земляцьку писати-му які схочете коментарії“. А в иншій листі до п. Павлика¹⁶⁾, в примітці написано: „Клепле газета „Галицкая Русь“, 1892, №. 226, ніби я найняв собі вві Львові цілий домок; а я з моєю другинею містивсь ув одній кімнатці, у станції в такого-ж убогого Поляка, Юркевича та его молодой й гарной другині. Коли й такої речі не знають газетники, шарпаючи моє імя на шматє, дак чи їм же да було знати втаєне й від луччих людей?“ Коли-ж пригадати, що московфільська праса все старала ся представити польсько-руську акцію Куліша у Львові, подібно як і ціле українофільство в Галичині, виключно плодом польської інтриги, то в виду того навіть деякі вірно помічені нею факти мусли явити ся в фальшивім освітленю; користуватись ними можна-б лиш тогді, колиб була спроможність ввезнитись про їх достовірність на основі инших інформацій. Глядаючи таких інформацій я, розумієть ся, знов не міг обмежитись на

¹⁴⁾ Ор. cit. p. 219—220.

¹⁵⁾ Повних прізвищ п. Павлик не оголосив, та вони звістні.

¹⁶⁾ „Народ“, 1892, p. 239.

саму польську прасу; треба було звертатись до людей. І я звертав ся до них, розвідуючи, та все таки найбільше довідався зовсім випадково. На основі тих ото розвідок серед газет і живих осіб я стрібую тепер доповнити історію останнього побуту Куліша у Львові тим, чого сам Куліш не сказав чи не хотів сказати.

* * *

Поселившись у Львові зразу при ул. св. Миколи, а відтак при Вонзововій під ч. 6., Куліш, як сказано вже, мало з ким жив у тіснійших зносинах. Заходили до него, правда, деякі тогдішні Русини-народовці, як Корн. Сушкевич, проф. Юл. Романчук, пізнійше проф. К. Горбаль і інші, але до дружнійших відносин поміж ними і Кулішом не прийшло. Частійше радив ся він і звідував ся про все в публіциста і бібліографа п. Ів. Ем. Левицького, з котрим бував у него теж звістний з недавнього еміграційного процесу п. Ал. Щербан. Одним з перших Поляків, що ближше познайомились з Кулішем, був тогдішній співробітник урядової *Gazet* и *Lwowsk-oj*, п. Теофіль Шумський. Покінчивши університетські студії в Києві, мабуть чи не рівночасно з істориком Волод. Антоновичом, він в 60-тих рр. переселив ся в Галичину і належав у Львові вже тогді до тої нечисленної громадки Поляків-поступовців і українофілів, серед якої жив і свояк его польсько-руський писатель Павлин Свенцицький (Павло Свій або Д. Лозовський). Які були погляди п. Шумського на польсько-руську справу в Галичині, можна догадати ся вже з того, що в 60-тих рр. за виголошенє тих поглядів польські „патріоти“ — се говорив мені сам п. Шумський — кидали за ним по улицях словом: зрадник. Чи Куліш, знаючи з того боку п. Шумського, хотів познакомитись з ним у Львові, не звістно; досить, що одного дня, весною 1882. р. він явив ся з п. Ів. Ем. Левицьким в домі п. Шумського і познакомив ся. П. Шумський не міг відповісти на моє питанє, коли се саме було, та з того, що він оповів, виходило би, що сталось то вже після виданя „Хуторної поезії“, в місяци марті. Куліш з першого разу сподобав собі п. Шумського. Він був трохи не щоденним гостем в его домі, розмавляв з ним про всякі справи, та найбільше про літературні і політичні. Найважнійшою-ж політичною справою, яка виловнювала все їх роз-

мови, була справа польсько-руської згоди. В поглядах на ту справу п. Шумський згаджує з Кулішем. Задача, яку поклав собі був Куліш, будиши ще на правительственній російській службі в Варшаві¹⁷⁾ була і в Галичині його головною задачею: маючи на увазі те, що Поляків фанатизують дуже ксеєдзи і Єзуїти, він старався ослабити, по можности як найбільше, вплив єзуїтизму і клерикалізму, а відтак вже стремити до погодження двох порізнених ними сусідних народів, Поляків і Русинів, під умовою повної політичної і національної рівноправности. Які горячі мусіли бути розмови на ту тему поміж Кулішем і польським українофілом п. Шумським, про се свідчать найліпше Кулішеві поезії, писані безпосередно по кожній такій розмові. Тих поезій, пересланих п. Шумському Кулішем звичайно зараз після написаня, зберігалося в него більше число. Деякі з них, як н. пр. незнаний доси вірш „До святих антихристів“, Куліш казав собі опісля звернути, обіцяючи прислати за те инший; деякі-ж, як н. пр. вірш „До пана Шума“ (так називав Куліш свого приятеля) потрапили ся разом з рукописами п. Шумського. Між тим, що збереглося й дісталося в мої руки, є лиш чотири поезії: „З Підгіря“, „До чистої Матери“, „Промова Науки до Русина“ і „До двох левів“. Під першою поезією Куліш дописав олівцем для п. Шумського заміточку: „Учора в вечері Муза моя підслухала нашу розмову. Прокинусь у ранці, аж у мене в ліжку оця пісня. — Завтра буду у Вас по 3-ій годині“. Ся заміточка свідчить найліпше, що передавані п. Шумському вірші мали свою ціль: повгорити приятелеви те, про що з ним розмавлялося, пламенним словом Музи. З огляду на той звязок названих поезій з розмовами приятелів, як також з огляду на те, що ті поезії доси не були нігде напечатані, я подам їх тут в цілости, задержуючи правопись оригіналів.

Відгомонам розмов, ведених на тему гадок порушених в „Крашанці“ можна-б уважати Кулішеву поезію п. з. „Промова Науки до Русина“:

Нéхтуючи лóдзький мóрок
И обмáн тлетвóрний,

¹⁷⁾ „Кієвская Старина“, 1897, кн IV., р. 172.

Я буду́ю в лю́дзькім се́рці
Храм нерукотво́рний.
Я буду́ю це́ркву пра́вди
Из усі́х наро́дів,
Не вважаю́, хто бага́то,
А хто ма́ло вшко́див.
Самоо́судом висо́ким
Грі́шник оправди́ця,
Перед пра́вдою в покора́ї
Се́рцем звесели́ця.
Ти ж, тверди́й Руси́не, хочеш
Ви́шше всіх сто́йти,
И на су́ді у нау́ки
Перева́гу ма́ти.
Я, нау́ка, мов той ко́смос,
Ши́ро́ка — висо́ка,
Безуста́нна дослі́дниця
Миліо́нної́ка.
Розгорну́ла ко́декс пра́вди,
Ві́чне сло́во Бо́же,
И ніхто́ ёго́ не скривіть
И не пере́може.
Мою́ ду́мку ре́гулюю́ть
Невси́пущі зо́рі;
Не згорі́ть в огні́ мій ма́мрам,
Не потоне́ в мо́рі.
На ті́х ма́мрамі напи́шуть
Ру́ську твою́ до́лю:
Не своєю́ чині́ти бу́деш,
Чужозе́мню во́лю.
И до́колі не пере́ймеш
Пра́вди у нау́ки,
До́ти бу́де тебе́ пра́вда
Держа́ти за ру́ки.
Серед со́нмища наро́дів
Бу́деш німува́ти,
И в доса́ді сво́є вла́сне
Се́рце пожирати́.

Друга подібна в дечім поезія має заголовок: „До
чистої Матери“:

Из давén предвічно давніх
Я творю людіну,
Упослідивши далéко
Звіря и скотіну.
И як зачне чіста мати
Чадо в чістім лоні,
Я очам її являю
Образ мій духóвний.
Созерцай ёго, небого,
У святú годіну,
И зъяві на світ гріхóвний
Пра́ведну дитіну.
Вічно ти мене воплóчуї
Серед нечестівих,
И твори серед неправди
Рід людéй правдівих.
И поміриш ти нау́ку
З вірою людзько́ю,
Що нас не́бо осіяло
Пра́вдою свято́ю.

Поезья п. з. „С Підгірря“ була вже печатана у збірці Кулішевих поезій п. з. „Дзвiн“ [Женева, 1893, ст. 105 до 107], але з деякими відмінами. Первотвір, переданий п. Шумському, є такий :

Під Хúтором крини́ця —
Сцілю́щая води́ця.
По зóлоту по піску́
Дзюркотіть у холо́дкú.
Животво́рний струмóчку,
Втіхо мо́го домо́чку!
Біжи, біжи с Підгірря
На те лю́бе Поділля,¹⁸⁾
Що степа́ми розлягло́сь,
Понад Дніпро́м простягло́сь, —
До пра́вну́ків рица́рських,
Наслі́дникі́в кобза́рських;

¹⁸⁾ „У давні давна Поділля сягало аж поза Дніпро“. *Прим. авт.*
До історії П. Куліша.

Під їх сѣла підмій ся,
Коло левад обвій ся.
Чого, братге, ви спитѣ?
Чого мовчки мовчитѣ?
Розбуркайтесь, вставайте,
Про Підгірре згадайте.
Вонó жízню ожилó,
Знамя слóва піднялó.
Гей, хто не вмер, озві ся,
До нас вóльних горні ся!
Як задзвóним у струни,
Посиплюцця перуни.
Як затрúbимо в рогі,
Поніміють ворогі.
Діка сіло, не буйй,
Своє тёмне стійло знай.

Четверта Кулішева поезія п. з. „До двох левів“ була написана безпосередно після оголошеня передачі галицьких василянських монастирів в руки Єзуїтів. Прислав її Куліш п. Шумському певно вже з Відня. Подібно як в напечатаній вже у „Дзвоні“ поезії п. з. „Сестри Немезиди“ вилите й тут огірчене Куліша по поводу зовсім несподіваної для него події, але вилите зі значно більшою силою. Розуміючи під двома левами римський костел і православє, що кинули кість незгоди між два сусідні народи, він так до них озиваєть ся :

Ви два леві?... Ні, ви два пси скаженні:
Погризлись ви за падло на шляху,
А падлом ліг той нарід навіженний,
Що допекав и Москалю й Ляху,
Лежить, гниє и на весь світ воняє
Неволею й брехнею в тумані...
Жива душа в Німещину втекає,
Щоб не здуріти в рідній стороні.
Казіте ся під надихом москóвським
Та під наказом римських паліів,
Прямуйте паново шляхом бісовським
До душохвátства та страшних боів.
Устане труп обгрізений, кривавий,
И кінеця вампіром навманя,

И знов здобуде нам тієї слави,
Що тішить тільки нависне „теля“.¹⁹⁾
Знов потече Дніпрó у море кровью,
И звеселить нам памятий Стамбул,
Що, без ёго утрáти, сам собóю
Руйнуєця ненавидний джавур.
И возликують наші супостáти
В Москві и в Римі, що на їх млини
Кривáву вóду стáли ми пускáти
В имя́ Кунцёвича та Сатані.

До тої зовсім зрозумілої поезії написав Куліш рівночасно п. Шумському такий коментар :

„Покійний Дітфурт не встиг видати збірник народних пісень из трицятолітньої війни. Тепер ёго доповнив и видав знаний філолог и германист Карл Барч, під назвою : F. W. Ditfurth: Die historisch-politischen Volkslieder des dreissigjährigen Krieges. Співали тогді Німці и про єзуїтів: ²⁰⁾

Ei ihr Erzbanditen
Schlechter noch als schlecht.
Euch in Höllenmitten
Möcht ich nicht als Knecht !
Brächt mich selbst ums Leben,
Dass mein Höllenreich
Euch wird übergeben
Durch ein Mörderstreich.

Kyrie eleison !
Hab nicht können glauben
(Sag's euch ohne Spott),
Dass mit Lügen, Rauben
Man mich überbot ;
Doch ihr Jesuiten
Seit mir weit zu schwer,
Will nicht euch inmitten,
Halt doch was auf Ehr.

¹⁹⁾ Тут слова: „тільки нависне теля“ поставлено над перечеркне ними первістними: „óлуха та Москалі“.

²⁰⁾ Пісня в рукописі Куліша переписана тоськими буквами ; я вї переписую латинськими.

Вже з тих чотирох поезій видно, які менше-більше могли бути теми розмов Куліша з п. Шумським. Цілею тих розмов, по словам п. Шумського, розуміється, було: знайти спосіб переведення згоди між Поляками і Русинами, яку, по думці Куліша, зазнали сторонні вороги обох народностей, релігійні фанатики Єзуїти, визвавши своєю пропагандою фанатизм православного духовенства. Щоб зло направити, належало-б усунути його причини: оставити в поагоджуваню національних спорів всі релігійні спори на боці, виключити можливість польсько-руської згоди в Галичині на ґрунті ультрамонтанства. Колиб се сталось, дальший успіх змагань залежав би лиш від щирости обох сторін, яка проявлялась би в ділах їх. Які-б се мали бути діла, з того Куліш може й не здавав собі докладно справи, а може лиш не виступав з тим публично. І се друге імовірнійше. В кождім разі діло було-б наслідком віщого слова духових провідників, цвіту інтелігенції духа обох народів. Се замітив вже по поводу переписки Куліша з Крашевським і п. Павлик,²¹⁾ кажучи: „Куліш, як звісно, остатними десятками літ кидав ся в дві крайности — історичну Польщу та історичну Росію. Як не чудно на око, а у Куліша воно вийшло зовсім логічно; він жеж належить ще до тих українських патріотів, що ждуть спасеня України від віщого слова, або від якоїсь вищої сили, в загалі з боку народу. Незвіривши в живу українського народу, в можливість его поступу на взір інших цивілізованих народів і даремне чекаючи небесної сили, — Куліш мусів кинути ся до сил земних. А все з любови до рідного краю, все для того, щоби двигнути его“. Замітка зовсім справедлива. Пояснити хіба лиш належало-б, що тої небесної сили віщого слова Куліш як раз ждав від сил земних і тому лиш звертав ся до них. Се потверджує й ціла переписка Куліша з Крашевським. Повідомляючи Крашевського про печатанє Крашанки,²²⁾ Куліш писав ему: „А Поляків, мій найстарший Брате, возьміте Ви на сповідь; яко справдешній їх отець духовний, і наставте їх, „яко власть имѣяй не якоже книжници и фарисее“: що коли вони увірують у в українську пословицю: „Ворога

²¹⁾ „Норд“, 1892, р. 220.

²²⁾ Op. cit. p. 223.

хлібом та сільлю карай“, то, по енергічному слову Апостола, сплять угольє на голові в Русина“. Посилаючи-ж вже „Крашанку“, він знов писав:²³⁾ „Нас не багато таких, що хочемо визволитись правдою, яка-б вона ні була гірка“. Боюсь, що й між Поляками таких людей мало. Тим Ваш авторитет і живуща сила Вашого слова стали-б мені тепер у великій пригоді“.

Коли-б наведені погляди Куліша брати за якусь програму реальної праці, то можна-б згодитись з п. Павликом, що ясною програмою назвати їх годі. Стрінувши ся з подібними поглядами в листах Куліша, писаних до Крашевського, п. Павлик написав:²⁴⁾ „Що до самої переписки Куліша з Крашевським, то в ній мало реального про відносини між Поляками й Русинами загалом, а вже зовсім нічого реального про те, яка має бути їх спільна праця й жите тепер. І сему й не подивуємось, коли нагадаємо, що оба ті писателі не політики, а хіба поети в політиці, та ще й з часів, коли серед Русинів і Поляків панували зовсім відмінні напрямки від новіщих“. Куліш був передовсім поет, не політик. Та невжеж він таки й зовсім не мав яснішого поняття про те, які повинні бути відносини між Поляками й Русинами, яка повинна бути їх спільна праця й жите тепер? Невжеж ему незнана була ніяка програма хоч трохи реальніша від его поетичних фантазій?

Від часу появи „Хуторної поезії“, від перших днів місяця марта 1882. р.²⁵⁾ аж ген поза час виїзду Куліша до Відня, бо ще в місяці липни того-ж року багато писало ся в Галичині так про самого Куліша як і про его твори. Ледви в перших днях марта появилася „Хуторна поезія“, а вже 8-ого марта заговорили про Куліша львівські Поляки в „Gazet-i Narodow-ій“, а 9-ого марта в Dziennik-u Polsk-ім. Рівночасно появили ся згадки про Куліша і в краківських польських часописах. Були то, правда, короткі житєписні згадки, коротші ніж можна-б сподівати ся по тім заінтересованю,

²³⁾ *ibid.*

²⁴⁾ *Op. cit.* p. 220.

²⁵⁾ Ом. Огоновський в своїй „Исторіи литературы рускои“ [ч. III, відділ 1, ст. 131] хибно написав, що: „Хуторну поезію“ надрукував Куліш у Львові літом 1882. р., видавши поперед „Крашанку“. Сталось скорше і противно.

яке Куліш збудив поміж Поляками. Доказом того заінтересованя могло-б бути те, що зараз 10-ого марта теперішній професор ягайлонського університету, д-р Осип Третяк, виголосив у львівськiм Kol-i literack-im обширний відчит про „Хуторну поезию“, а Gazeta Narodowa в ч. 59-ім з дня 11-ого марта сквапно подала вість про викляте Куліша зі сторони львівських Русинів, брехливу вість про недопущене Куліша на концертний вечерок в честь Т. Шевченка. Надто-ж на той же час припадають, як се показано вже, і зближене поодиноких Поляків до Куліша по поводу звістного польського бенкету дня 18-ого марта і Кулішева переписка з Крашевським [від 20-ого марта до 7-ого квітня], в якій про те зближене Поляків є виразна згадка. „Звідусюди я чую, — писав Куліш Крашевському в третім листі з дня 7-ого квітня — що пани Ляхи хотіли-б користуватись моїм побутом у Галичині. Щоб се благословенне жадане поставити на реальну почву, я-б їм нараяв по приятельськи от що: нехай вони дадуть через мене Русинам пільгу у всему тому, на що Русини по правді нарекають. Тоді-б і моє слово потужилось між Русинами і може-б я пригасив таки опасну для Поляків [тай для них самих з Поляками] злобу, котрою вони так велико палають, як той Самсон палав против Филлистимлян“.²⁶⁾ Ще більше став популяризоватись Куліш після появи „Крашанки“, в місяци квітни. Підчас коли москвофільські часописи, пригадуючи „батькови нещастного українофільства“ „Исторію Возсоединенія Руси“, називали єго по просту зрадником, а народовець В. Барвінський в двох фейлетонах „Дѣла“ [в чч. 25. і 26. з 15. і 19. квітня] печатав свою повну обуреня статью п. з. „Крашанка П. Кулѣша“, Dziennik Polski в фейлетоні J. L. [Яна Ляма] п. з. „Hasło zgody“ [ч. 86. з дня 16. квітня] назвав „Крашанку“ книгою „dziejowej nawet doniosłości“ і вибравши з неї все те, що могло підхлїбити Полякам [фалші руської історії!], заявив остаточно і не без „ale“ свою готовість до згоди. Під тим „ale“ були поставлені для Русинів зовсім неполітичні услівя тої політичної згоди: викиньте зпоміж себе москвофїлів, позбудьте ся духа неґації і злости і управильніть свою літературну мову! Того

²⁶⁾ „Народ“, 1892. р 223.

певно й сам Куліш не сподівав ся. Коли-ж з руської сторони давали ся чути щораз то сильніші голоси обуреня, тогді й Dziennik Polski пізнав свій неполітичний крок. Вже в день пізнійше в фейлетоні Яна Ляма п. з. „Kronika Lwowska“ [ч. 87. з дня 16-ого квітня] при новій згадці про „Крашанку“ виражено сумнів про можливу згоду в виду того, що „між Русинами, поминаючи москвофілів, все настроєне лиш до борби“. Мов би для ілюстрації того ворожого настрою Русинів Dziennik Polski в тім же числі подав таку новину: „Kraszankę Kulisza, jak donosi Wiener Allgemeine Zeitung, a nasz korespondent nam telegrafuje, nie przyjęły drukarnie pism ruskich“. Фалшиву ту вість спростував пізнійше той же Dziennik Polski, заявивши, що „Крашанка“ друкувала ся там, де „Дѣло“ [в друкарні товариства ім. Т. Шевченка]. Могла-ж ся вість повстати хіба підчас Кулішевих заходів около другого виданя „Крашанки“ з послісловем, що й необавки [коло 24-ого квітня] появилось, як се виходило би з замітки Dziennik-a Polsk-ого в Przegląd-і polityczn-ім ч. 95. з дня 26-ого квітня. Зазначивши в Przegląd-і polityczn-ім ч. 94-ого з дня 25-ого квітня, що „Слово“ і „Дѣло“ „wysilają się na polemikę z p. Kuliszem i odsadzają go od wszelkiego rusiństwa“, в ч. 95-ім Dziennik Polski подав короткий зміст посліслова з другого виданя „Крашанки“, а в ч. 96-ім з дня 27-ого квітня ціле посліслово в перекладі на польську мову але без коментарів.²⁷⁾ Замість коментарів появила ся в Dziennik-u Polsk-ім ч. 99. з дня 30-ого квітня вступна статя, де цілу „Крашанку“ зустрів такий осуд з виключно польського становища автора, що підписав ся псевдонімом Gente Ruthenus natione Polonus: „Kraszanka, oddając znakomitą przysługę dla sprawy przez wyjaśnienie i sprostowanie mylnych tradycyj z dalekiej i wiecznie zaginionej przeszłości, rzuciła dla terażniejszości równie niejasne, niezrozumiałe, a może nieuzasadnione ogólniki“. Тільки і всего, на що міг здобути ся Dziennik Polski. Було то врешті згідно з думкою краківського Czas-у. Застерігаючи ся против Кулішевих слів про Єзuitів, Czas рівнож не

²⁷⁾ Переклад цілої „Крашанки“ на польську мову мав після донесеня Gazet-и Narodow-ої [ч. 92. з дня 22-ого квітня 1832. р.] появити ся в бережанськiм двотижневнику Prawd-і.

бачив в „Крашанці“ „*radu praktycznej*“. Інші-ж польські часописи або обмежувались на чисто протоколовім помічаню симпатій і антипатій, яких предметом був Куліш [Gazeta Narodowa], або відзивались неясно і нерішучо [Gazeta Krakowska і краківська Reforma]. Кенкуючи з останніх часописий, один польський двотижневник здефініював їх думки словами: „Wartoby, ale się obawiamy“ [Sztandar Polski, 1882, ч. 3, в статі: „Sprawa Polski i Rusi“]. Найрозсуднійший польський відзив про Кулішеву „Крашанку“ належить до Галичанина Стефана Рамулта. Визначаєть ся він такою об'єктивністю, на яку галицьким Русинам не дозволило здобутись упереджене до Куліша, а загалови Поляків — національна виключність. Тим то й не дивниця, що той відзив міг появитись хіба у варшавській Prawd-ї позитивіста Ал. Свєнтоховського, звідки й перепечатав єго Sztandar Polski в ч. 5-ім з дня 27-ого мая, в статі п. з. „Głos z prasy warszawskiej w sprawie ruskiej“. Автор відзиву, підписавшись в Prawd-ї псевдонімом Ревера, так більше-менше виложив свої погляди на Кулішеву „Крашанку“: Куліш ліпший історик, ніж політик. Ідучи до мети поєднання двох народностей, зайшов у противну сторону — ще дужше віддалив їх від себе. Замість звернутись до живих людей, як зробив би політик, він як історик зробив кардинальну похибку — уважав конечним числити ся з історією і покликуючись на історію обраховувати себе. Хотячи довести дві народности до згоди, він старав ся виказати, що причини незгоди в часті видумані, а в часті неслухні. Щоби більше зредукувати кривди Русинів, навязав їм злочини і — роздражнив їх. Се був конечний наслідок узгляднюваня історії. Надто Куліш сам не здав собі справи з того, кого і з ким хотів погодити, бо говорячи про дві народности все мав на думці передовсім дві суспільні кляси. Бувши-ж в поглядах на суспільність консерватистом, він Русинів ідентифікував з хлопами, а шляхту з панами. Могло воно одушевити Поляків, але ніяк не могло сподобатись руським демократам.

Вже само повторенє статі Ревери Sztandar-ом Polsk-им могло-б сьвідчити про більшу тверезість в поглядах названого двотижневника на польсько-руську справу в Галичині. Та доказом тої тверезости поглядів не було одно повторенє чужої статі. Sztandar Polski і Strażnica Polska, два дво-

тижневники Яна Непомукина Гневоша видавані на переміну в той спосіб, що в купі складались властиво на один тижневник, посвятили в 1882. р. чимало місця статтям на тему польсько-руської згоди. Викликувані тими статтями симпатії в руських кругах суспільности а обуренє в польських найкрасше могли-б заступити характеристику поглядів обох двотижневників. Щоб не заставляти нікого вірити на слово, я натякну лиш ті статі, які були оголошені по поводу Куліша і єго писем. В статях печатаних в *Sztandar-i Polsk-im* (ч. 2—4, від 15-ого квітня до 13-ого мая 1882. р.) п. з. „*Sprawa Polski i Rusi*“, виступивши в польсько-руській справі під гаслом: „*za naszą i waszą wolność*“, редакция противна всяким фразам взиває всіх до згідної праці в любови. Щоб така праця могла бути успішна, належало-б передовсім „відіймити чару горечи“, а відтак не згадуючи давних кривд, не творити нових. Поставивши метою спільну свободу, дасть ся досягнути єї лиш при стремління до повної самостійности народностей, при стремління до сотвореня двох національних автономій в Галичині. Праця в тім напрямі повинна бути зачата від основ. Чи тою основою буде рівноуправненє на національнім поли [мова і шкільництво] чи на політичнім [уряди і власти], то все одно; але праця повинна бути розпочата. Жадає того незалежний голос, голос Русина, що озвав ся в любови до пригнобленої під царатом Руси, бажаючи доступити волі в любови, не у вражді й ненависти. Того жадає Куліш, автор „Хуторної Поезії“ і „Крашанки“, на які звернули увагу, але й махнули рукою, хоча се сам Русин відзиваєть ся, не Поляки, хоч належало-б вислухати обі сторони й розпочати дискусію. Виступивши против тактики надполтванського органа і єго статі п. з. „*Hasło zgody*“, що може ярити лиш по давньому, редакция звертає увагу на Кулішеву поезію п. з. „Компроміс Ляхам“ і кінчить словами: „Що благородне, людське і сьвяте для всіх, того бажає автор, того і ми [Поляки]!“ В другій статі на ту саму тему редакция вказує на потребу винайдєня людей, що поза існуючими сторонництвами і їх органами звязались би в партію щирих людей зі стремлінням до пропонованої згоди. Після оголошеня „Крашанки“ в перекладі на польську мову праса в нічім не змінилась. Замість усунути взаїмні підозріня, що паралізують лиш роботу, сієть ся їх дальше. Щоби шану-

вати себе взаїмно, треба-б себе пізнати. А тут самі Русини не знають хоч би таких праць Куліша як его „Возсоедине-ніе Руси“ [натяк на розбір „Крашанки“ в „Дѣль“]. Коли-б обі сторони знали ті праці, були-б свідомі того, що головним злом, першою кістю незгоди є Єзуїти. Сего не знають, а може й не хотять знати ті польські часописи, що то про Кулішеві заходи озвали ся або неясно [Reforma i Gazeta krakowska] або й неприхильно [Czas]. В останній статі п. з. „Sprawa Polski i Rusi“ заявлено, що мимо сподіваня почину до згоди зі сторони міської інтелігенції, той почин приходить з провінції. Провінція відкликнулась на голос Sztandar-a Polsk-ogo.

Був то виїмковий голос в польській праці — голос Sztandar-a Polsk-ogo. Був то голос і виїмковий і для Русинів симпатичний. Замість виключної критики Кулішевих змагань Sztandar Polski подав від себе багато дечого й позитивного. І не дивниця. Автором майже всіх статей в польсько-руській справі, поміщених в Sztandar-i Polsk-im і в Strażnic-i Polsk-iй, був приятель Куліша д. Теофіль Шумський, а всі его статі були інспіровані Кулішем — були немов статями самого Куліша. В тих статях треба й глядати тої реальної програми Куліша, якої нема в его „Крашанці“, якої в нічим по стороні Куліша не могли бачити ні Русини ні Поляки.

В часі описаного настрою польської та руської²⁸⁾ праси, підчас знакомства Куліша з п. Шумським, наступає теж зближене польських панів-дуків до Куліша, наступають і ті польсько-руські переговори, про які розказано вже на основі: споминів п. Лободовського, Кулішевої переписки з Крашевським та п. Павликом і часописних звісток. Умови і суть тих переговорів теж по часті вже звістні. Незнані остались би лиш деякі личности, що входили в ті переговори з Кулішем; незнані докладно й ті материяльні умови, на яких Куліш мав приступити до польсько-руської акції в Галичині.

В „Бесѣдѣ“ [1897, ч. 4, ст. 43—46], московфільським літературнім двотижневнику, що его видає у Львові співро-

²⁸⁾ З відзивів руської праси про львівські літературні виданя Куліша згадати можна ще статю п. Ів. Франка в „Свѣті“ [р. 1882, ст. 267—273] і статю Ом. Партицького в „Зорі“ [р. 1882, ч. 17]. — обі, розумієть ся, для Куліша неприхильні.

бітник „Галичанина“ п. О. А. Мончаловський, появилася безпосередно по смерті Куліша невеличка стаття п. з. „П. А. Кулишъ“ з підписом О. А. М—ій. Розказано в ній дещо й про побут Куліша у Львові. Повтаряти все було-б без потреби, тим більше, що цікавіші факти освічено в тій статі по москвофільськи — огже й фальшиво. До таких фальшів треба-б зачислити передовсім твердженє, що Куліш: „Заручившись обѣщаніємъ польскаго писателя І. Крашевскаго, съ которымъ онъ находился въ перепискѣ, что онъ со своей стороны будетъ вліять въ примирительномъ духѣ на заправиль польскої партіи, и получивъ отъ него рекомендацїи письма къ министру для Галичини Флоріану Земялковскому и къ президенту вѣнскаго парламента, Францу Смолькѣ, прибылъ во Львовъ 1881 года съ намірєніємъ тутъ на всегда поселитися“. З всего, що сказано було про знаомство Куліша з Крашевським, тай з переписки їх, виходить зовсім инше, дещо й цілком противне. Скоро Куліш ввійшов в переписку з Крашевським що йно у Львові по поводу виданя „Хуторної поезіи“, то він не міг заручуватись „обѣщаніємъ“ Крашевського скорше, в Петербурзі. І з переписки Куліша з п. Павликом і зі споминів п. Лободовського знаємо вже, що Крашевський не дуже то і рвав ся навіть після просьб Куліша помагати єму своїм моральним впливом. Як же-ж погодити з тим противне твердженє, буцім то Куліш одержав якісь „рекомендацїи письма“ до різних осіб? На перепутаню хронології фактів опер автор статі в „Бесѣдѣ“ і дальше своє твердженє, що Куліш наперед зближив ся до польських маґнатів і ввійшов в переговори з ними, а відтак аж, викликавши підозрїня Русиїв, „въ отвѣтъ галицко-рускої печати кинулъ... „Хуторную поезію“ и „Крашанку“, а кромѣ того для польскаго „Комитета издательства народныхъ брошюръ“ написаль „Поклик громадського мужа із наддніпрянської України до громадських мужів наддніпрянської України“, въ которомъ представиль русскихъ священниковъ недостойними народнаго довѣрїя, а украинскихъ козаковъ разбойниками и пьяницами“. Було се знов не так: „Хуторна поезія“ і „Крашанка“ були написані перед всякими реальними переговорами з польськими панами і для того

інакшою являєть ся генеза обох творів. Вкінци-ж автор статі в „Бесѣдѣ“ пише, що „польскимъ политикамъ было очень кстати появленіе П. А. Кулиша во Львовѣ [підчас процесу Ольги Грабар, перед реформою Василян], такъ какъ они разсчитивали, что русская партія будетъ терроризована арестованіями ея выдающихся членовъ, украинофильскую же партію „уговкае“ П. А. Кулишъ и что велѣдствіе того передача русскихъ монастырей въ руки іезуитовъ пройдетъ безъ особеннаго протеста со стороны русскаго населенія Галичины“. Є в тім правда, та не вся. Є в тім правда, бо такі „польські політики“, яких автор статі в „Бесѣдѣ“ має на мисли, справді були і так думали. Але анї не думав так само анї не зближав ся до них Куліш — і се є решта правди. Автор „Історіи Возсоединенія Руси“, автор „Крашанки“, чоловік, що всю вину національних борб в Галичині приписував агітаціям духовенства, головно-ж Єзуїтів, той Куліш, що по словам п. Шумського не хотів і чути про польсько-руську акцію в Галичіві, прононовану єму міністром Земляковським, тільки для того одного, що така акція по мисли міністра мала-б бути розпочата князями церкви, мала-б вестися на ґрунті ультрамонтанства, той Куліш не міг би був навіть на хвилю дати ся ужити „польскимъ политикам“ до їх хитрих намірів. Він і не давав ся їм ужити, як свідчать про те єго власні зізнання і вказані статі п. Шумського, з якими Куліш вповні згаджує ся. Факт, що Куліш після оголошеня реформи Василян зірвав з польськими панамі і покинув Галичину, не може бути доказом, що він — як гадає автор статі в „Бесѣдѣ“ — „прозрѣль и разочаровалъ ся“. Хто не був засліплений, не потрібує прозрівати. Куліш не давав ся засліпити; він вічно підозрівав навіть тих, що може справді хотіли згодити ся з ним, хотіли поступати щиро. Одно підозрінє, що ті люди, без котрих відома може наступила реформа Василян, могли знати про неї і мовчати, було для Куліша достаточним вже поводом до розриву. І се є найліпшим доказом, що Куліш не був засліплений, але аж надто обережний.

Данило Мордовець, автор полемічного письма, виданого 1882. р. в Петербурзі по поводу Кулішевої „Крашанки“, п. з. „За крашанку — писанка“, пишучи [в „Новомъ Времени“ 1895, ч. 6896.] про статю Куліша п. з. „Украинские ко-

заки и паны въ двадцатилѣтіе передъ бунтомъ Богдана Хмельницького“ [„Русское Обозрѣніе“, Москва, 1895], трібував розказати дещо й про акцію Куліша в Галичині. Яких фальшивів він там наторочив! Куліша переселив з Петербурга навіть не у Львів, а в Краків, аби лиш достовірнійше виказати, що він „передався на сторону поляковъ“. Того вже й авторови статі в „Бесѣдѣ“ було за багато; він признав, що Мордовецъ „не зналъ цѣли переселенія П. А. Кулиша въ Австрію“ і тим своїм твердженням „сдѣлалъ ему невольную кривду“. І як же-ж той сам автор, знаючи ліпше ціль переселенія Куліша в Австрію, направляє ту заподіану Кулішеви кривду? Як заперечує, що він не „передався на сторону поляковъ“? Робить єго сліпим орудєм в руках „польських політиків“, так само як взагалі москвофіли цілий українофільський рух уважають виключно лиш інтригою Польщі.²⁹⁾

По такім спростованю, а радше виясненю тенденційности в представленю знаних вже фактів у статі „Бесѣды“ можна звернути увагу на те, що доси було менше звістие. На питанє: з ким він переговоры Куліш у Львові? знаходимо в „Бесѣдѣ“ таку відповідь: „Онъ сноился непосредственно съ кн. Романомъ Пузыною и кн. Романомъ Чарторыйскимъ, съ кн. Юріємъ Чарторыйскимъ же онъ переговаривалъ черезъ посредство профессора львовскаго университета [?], д-ра Кубали, а съ кн. Адамомъ Сапѣгою черезъ посредство редактора Dziennik-a Polsk-ого, Михаила Савицкаго. Кромѣ названныхъ лицъ къ П. А. Кулишу заходили еще другіе польскіе политики, не имѣвшіе особой миссії“.

На моє питанє про жерело тих інформацій редактор „Бесѣды“ п. А. О. Мончаловський був ласкав показати мені манускрипт п. І. Е. Л. [повного прізвища з незалежних від мене причин на разі не оголошую], в яким я вичитав історію польсько руської акції Куліша у Львові, списану більше-менше так, як єї подано і в „Бесѣдѣ“. Знаючи про автора

²⁹⁾ З того ж москвофільського становиска осудив цілу Кулішеву акцію в Галичині також Ф. П. С, автор „Прикарпатской Руси подъ владѣніємъ Австріи“ [Львів 1896, ч. II, ст. 421—423], твердячи, що Куліш був би може творцем тої „нової ери“, котра наступила аж 1890. р.

тих записок, що він, будши в перших місяцях Кулішевого побуту у Львові невідлучним майже *attaché* Куліша, міг бути справді про фактичну сторону єго акції добре поінформований, я не єго виясненням, але записаним через него фактам не маю причини не вірити. Вирочім деякі люди, про яких він говорить, дійсно належали до тої групи польських магнатів, що про них згадано дещо і в споминах п. Лободовського і в листах Куліша. Там вже згадано про кн. Адама Сапігу. Про участь кн. Юрія Чарторийського і небожника кн. Романа Чарторийського в польсько-руській акції довідуємось, правда, з „Бесѣды“ перший раз. Та я розвідував ся про ту їх участь у вдови по покійнім кн. Романі, в княгині Флорентини Марії Чарторийської в Яблонові під Копичинцями. Кн. Чарторийська не вмiла розповісти докладнійше про знаомство свого мужа з Кулішем, але участі обох братів в Кулішевій акції не заперечила, противно замітила, що листи писані Кулішем до кн. Романа може ще знаходять ся в посідаю брата, кн. Юрія Чарторийського в Вязівниці під Ярославом. Непевною лишалась би лиш участь кн. Романа Пузини в Кулішевій акції. Можливість посередництва співробітника *Dziennik-a Polsk-ого* потвердив мені по часті і п. Шумський, а про д-ра Кубалю, котрий 1882. р. був головою львівського *Koła literack-ого*, можна тепер сказати, що то він саме, а не хто инший, був тим Кулішевим „давним знакомим Поляком К—лі“, про котрого посередництво говорить ся в споминах п. Лободовського. Чи до тої групи Поляків належав і той неназваний польський граф — по здогадам п. Шумського хіба гр. Артур Голуховський — що взивав Куліша на бенкет польської літературної громади, сказати годі. А варта-б се знати, хоч би з огляду на той лист Куліша, написаний до него, який я подав вже за *Gazet-ою Krakowsk-ою*.

Друга нова інформація „Бесѣды“ відносить ся до тих материяльних умов, на яких мала розпочати ся Кулішева акція польсько-руського примиреня: „П. А. Кулишъ долженъ былъ издавать газету „Хутор“ и вести въ ней пропаганду примиренія, а также перенести центръ украинскаго движенія въ Австрію; правительство имѣло дать П. А. Кулишу концессию на украинскую типографію; кн. Юрій Чарторыйскій обѣщался на учрежденіе типографіи дать 14.000 гульд.; кн.

Адамъ Сапѣга имѣлъ дать на издательство „Хутора“ въ видѣ пособія отъ польской шляхты въ первомъ году 6.000 гульд., дальше же по 4.000 гульд. въ годъ; польская шляхта обязувалась выписывать „Хутор“ для русскихъ громадъ. Заключивъ приведенный договоръ съ представителями князей Чарторыйскаго и Сапѣги, П. А. Кулишъ написалъ „Літературный Універсал“, подалъ чрезъ адвоката Д. Яминскаго въ львовское намѣстничество прошеніе объ удѣленіи ему австрійскаго гражданства и концессіи на открытіе типографіи и отправился въ Вѣну къ министру Земляковскому и президенту парламента Смолькъ въ цѣли окончательнаго улаженья дѣла“.

Докладно провѣрити ті інформації було-б нині дуже трудно. Що подібні матеріяльні умови поміж Кулішем і Поляками були, сего і сам Куліш не втаїв. Впрочім вже в 1882. р. писав про се за „Проломомъ“ *Dziennik Polski* [ч. 114, з дня 18-ого мая], приймаючи між иншим і кенковане „Пролома“ за правду: „P. Kulisz „ojciec nieszczęśliwego ukrainofilstwa“ jak wyraża się moskalofilski „Prołom“, przygotowuje obecnie do druku broszurkę „O pijaniugach“ [?], która wyjsć ma nakładem lwowskiego Towarzystwa oświaty ludowej. W celu przytem poparcia swych „separatystycznych chimer ukrainofilskich i don-kiszockich pomysłów polsko-ukraińskiego pojednania“; jak się toż pismo wyraża, ma zamiar założyć we Lwowie własną drukarnię i wydawać w niej codzienne pismo „Chutor“. Ponieważ prowadzenie takiego przedsięwzięcia możliwe jest tylko dla tutejszokrajowca, Kulisz więc postanowił przyjąć poddaństwo austriackie i w tym celu udał się tymi dniami do Wiednia“. Про заходи Куліша около заснованя власної друкарні для видаваня „Хутора“ знали і п. Шумський і управитель друкарні „Наукового Товариства ім. Шевченка“ п. К. Беднарський. У брата п. Беднарського [Щасного] Куліш розвідував ся про фахово-друкарські справи і про те, де-б найвигіднійше було умістити друкарню; він мав намір купити дім п. Крістофа коло яблонівського огорода під Стрийським. Крім „Хутора“ Куліш — як казав мені п. Шумський — наміряв видавати теж серію популярних книжок для народа і переклади найважніших літературних та наукових творів західної Європи для інтелігенції. Першою книгою, призначеною для інтелігенції, мала бути Дреперова „Борба віри з наукою“, що єї Куліш

зачав був навіть переводити у Львові. Якими грішми міг він розпоряджати, не звісно. В кождім разі 2 мільони — як кажесть ся в споминах п. Лободовського — польські пани ледви чи зложили-б на Кулішеву акцію. Сам Куліш жалував ся перед п. Шумським на хиткість польських обіцянок. Суми грошевих жертв, подані автором статі в „Весѣдѣ“, могли-б отже бути найімовірнійші. Але й тих Куліш не одержав, бо діла не доведено до краю. Несподівана реформа Василянських монастирів стала всему на перешкодї. Куліш покинув Галичину.

* * *

В листах, писаних до п. Шумського з Відня, Куліш писав частійше про справи чисто приватного характеру, ледви натякаючи свою галицьку Одиссею. З тих листів дістав ся до моїх рук лиш один. Ось він:

„Коханий и шановний Пане Шуме!

„Засмутили Ви мене своїм листом про Ваше нездоровье и про всякі турботи. Що до ваших „инних праць“ опріч публіцистики, то, розуміючи Ваш переклад, я думаю, що се була б не вжиточна для Вас праця. Прийнявши с такою дякою езуитів, Польща не прийме од Вас книги, котра говорить про великі польскі втрати, що стались колись через езуитів; да и сам Ваш книгарь се вже певно сказав.³⁰⁾

„Я в Відні чую себе кріпшим, ніж у ві Львові: бо маю дуже вигідне мішканне, хоть и Львівське було міні до вподоби. Велике діло культурний город: усе робиця скорше. Машина жизни тут злагоджена лучче, и мов сама помагає чоловікові у всякій роботі. Мало пишу, багато читаю: оце ж більше ввозу в голову, ніж вивозу з голови. Чоловік не вбиточниця, а багатіє, та й сила, що тратилась би на писанне, зберегаецця в читанні. Тількож не з разу оселивсь я тут гарно. Приятель мій³¹⁾ оддав був міні свою хату, а собі найняв иншу: бо він цілі дні сидить у своїй лабораторії, а дома тілько ночує. Як росписав я адрес корреспондентам своїм, тогді господня обявила, що мене не прийме [бо я

³⁰⁾ Мова про Кулішеву „Історію Возсоединенія Руси“, котру п. Шумський перекладав на польську мову.

³¹⁾ Мова про д-ра І. Пулюя

сизу знай дома, а вона-то звикла жити в тій хаті, що вікнами в сад]. Ми її обидва покинули, и от причина переміни адреса, котра навела Вас на всякі думки.

„Хоть чоловік и сам собі не ворог, а все таки раю Вам поберегти свое здоров'є. Я часто завважав, що Ви дуже знеможені. Ударте лихом об землю. Біс біду перебуде, одна згине, друга буде. Щиро до Вас прихильний П. Куліш. 1882, червця 26. З Відня.

„P. S. У Вас, любий Добродію, zostавсь ище мій вірш до святих антихристів. Зробіте ласку, надомліте ёго сюди, а я Вам за те посилаю инший“.

З тим листом Куліш післав п. Шумському мабуть вірш „До двох левів“. В віршах, більше ніж в листах і розмовах, став він вилити свою жовч на Галичан. Вірші ті напечатані в частині у женеvськiм виданю „Дзвiн“. Там же [стор. 107—109] напечатана й поема п. з. „Народный Домъ“, котрої оригінал з листом післав був Куліш з Відня вдові по Ксен. Климовичу, що жила тогді з своїм синком у Львові.³²⁾ В первістнім оригіналі ся поема має заголовок „Корчемня Кобза“ і різнить ся, особливо в другій половині, дуже від пізнійше напечатаної перерібки. Тому я й подаю її тут в цілости :

У гóроді уві Львóві
Стоїть камяниця,
Против сóнця золотóю
Надписсю блищiця.

—
„Нарóдний Дом“, надписано...

Якóго наро́ду?
Чи тогó, що по всiх сéлах
Нóсять Жiду вóду?

—
Чи тогó, що по всiм краї
С панáми пану́е,
Ляцким óком позира́е,
Ляцким сёрцем чу́е?

³²⁾ Лист і поема знаходять ся в посiданю о. катихета А. Стефановича.

Чи тогó, що в Святім Юрі
Ні про щó не дбає,
На „хліба́х духо́вних“ са́лом
То́всто оброста́є?

Мо́же, се тогó наро́ду,
Що в кгазе́ти пи́ше,
На Ляхів та на все па́нство
Важким ду́хом ди́ше?

Ні, не ба́чу й ту́т наро́ду:
Пи́сарі нікче́мні!
Так ди́хали в да́вні да́вна
Кобза́рі корче́мні.

И доди́хались до то́го,
Що в старці́ поші́лись,
Коло це́ркви замерза́ли,
Коло пе́кла грі́лись.

И впросі́лись до чортя́ки
У сусі́ди жи́ти,
Щоб під пані́в та під поні́в
Дро́ва зна́й носі́ти.

И зіста́лась по них ко́бза.
Дзві́нка, мно́го стру́нна...
Ста́ла гра́ти на тій ко́бзі
Слі́пота безу́мна.

Під полі́тику химерну
Стру́ни пі́ттяга́ла,
И наро́ду про коза́цьку
„Сла́ву й че́сть“ співа́ла.

Не вважа́в наро́д на спі́ви,
Носі́в Жи́ду во́ду
Або з Ляхом цвє́нькав-па́нькав
Ру́сину на шко́ду.

Поти грáлись-забавлялись
Діти старино́ю,
По́ки стру́ни всі порва́лись,
Струна́ за струно́ю.

И повісили ту ко́бзу
У Дому́ Наро́днім,
И показують калікам
Ру́ським перехо́днім.

И каліки перехо́дні
Беруть ко́бзу в ру́ки,
Та нема́ їм ні потіхи
З неї, ні нау́ки.

Мовчить ко́бза про коза́цтво
И про гайдама́цтво :
Бо всі стру́ни обірва́ло
Нависне́ бурса́цтво.

Ті́лько й чу́ти, як черка́ють
Пером по папіру,
А дола́дно не загра́ють
И в старе́чу ліру.

Заки подам лист, до якого та поема була долучена⁹ скажу кілька слів про те, з якого приводу він був написаний. Коли ще Куліш жив у Львові, п. Климковичева, довідавшись мабуть про його знакомства з великими польськими панамі, хотіла за його посередництвом виєднати для свого малого сивка якусь матеріальну поміч в науках. Куліш, видко, обіцював, як довго міг обіцювати. Коли-ж і его надії розвіялись, а п. Климковичева ще й по виїзді Куліша до Відня не переставала пригадуватись, він післав їй поему п. з. „Корчемня Кобза“ з оттаким листом:

„Добродійко ласкава. Даючи Вашому синкові гроші про його нїжду, я́ко дитині Климковича, я давав не з багáцтва українського, а з українських зли́днів.

„Приятелі Климковичові зробили все по своїй дурній сназі, щоб моїх книжок ніхто в Галичині не купова́в, а на

Україну їм нема ходу. То я, покинувши велике письменство, зробився простим кобзарем; а не маючи їй про свою власну нужду людзької денежки, посилаю Вам вірші мої про корчемню кобзу. Може, знайдецца такий, що напечатает. Тогді людзька денежка и Вашому синкові с кобзарського заробітку перешала б.

„Про таких дітей, як Ваш синок, була в мене хороша думка; та ні Ляхи, ні Русини [однаково дурні] не дали міні нічого зробити. То піклуйтесь тепер ним, Добродійко ласкава, як самі знаєте. А я, коли роживусь на гроші, то про маленького Климковича згадаю. Прихильний до Вас П. Куліш. Р. Б. 1882, місяця серпня на 13й день н. ст. з Відня.

„Р. С. Коли б справді знайшовсь охочий напечатати, за якусь Вам плату, се віршуванне, то не інако нехай печатает, як укуні з оцім листом моім, и щоб мої правописи не переміняти, акценти заховати и „с пісні слова не викидати“.

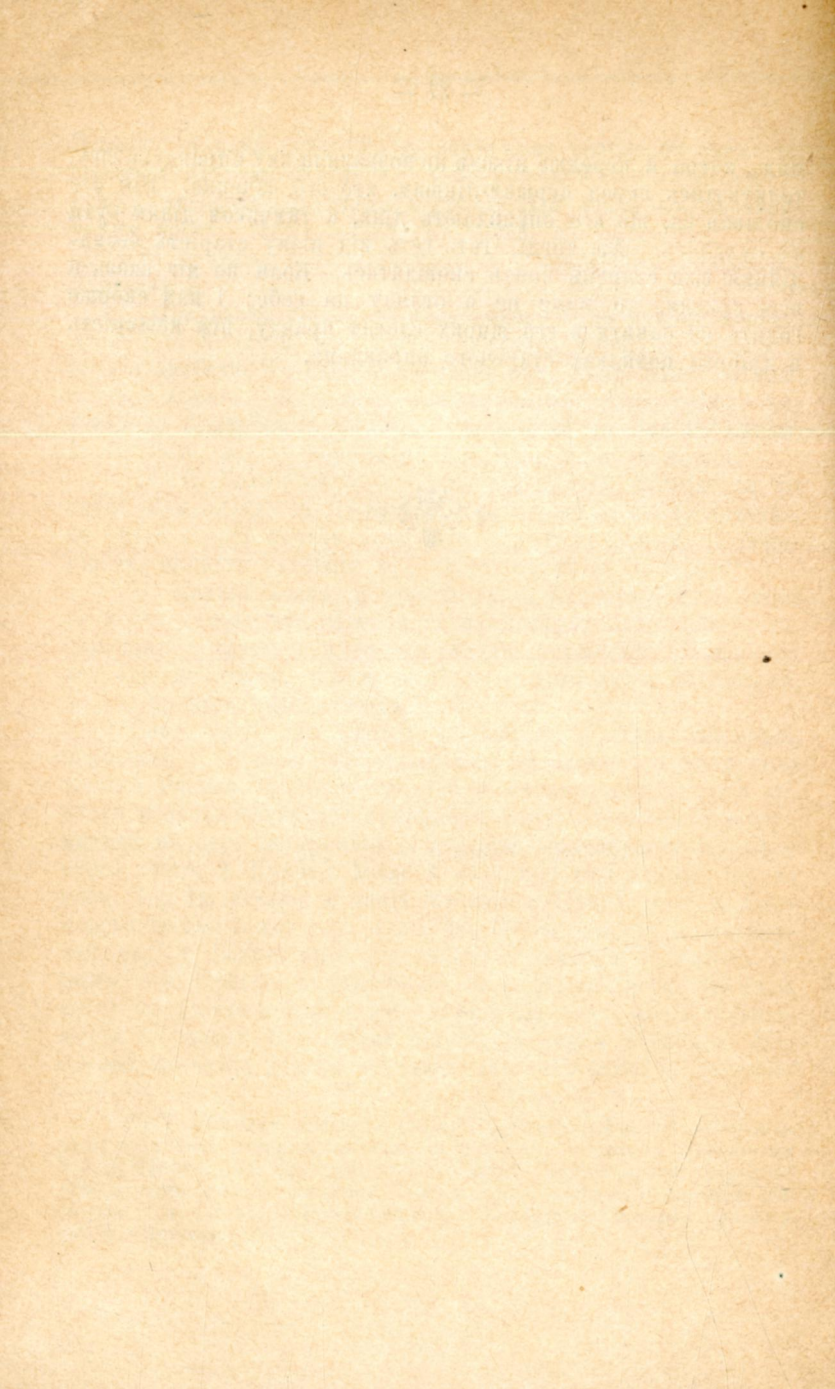
П. Климковичева, розумієть ся, з Кулішевої пропозиції не могла скористати. Злобна та пропозиція була, здаєть ся, одиноким случаем, в котрім Куліш вираз свого огірчення звернув до особи, що може їй не зовсім на те заслужила. Хтось прецінь випити мусів...

Серед бучі, яка 1882. р. счинила ся у львівській прасі, польській і руській, після реформи Василян, довго лунало ще імя Куліша.³³⁾ Одні жалували змарнованих заходів его около польсько-руського примиреня, другі як раз за ті заходи кидали на него не громами а лайками, приписуючи ему вину всего злого. А Куліш? Може їй знав про те і вдавав, що не знає. Д-р Ів. Пулюй в листі, писанім з Праги до п. А. Борковського дня 7. мая с. р., каже, що Куліш словечком не згадував ему у Відни про свої галицькі пригоди. „Мабуть — пише д-р Пулюй — він робив се з делікатности, бо знав, що я не удобрював його братання з Ляхами“. Не з делікатности — скажу я — робив він се, а скорше з амбіції. Нелюди напади і докори земляків лиш скріплювали ту амбі-

³³⁾ Тижневики „Sztandar Polski“ і „Strażnica Polska“ забираючи голос в справі реформи, озивали ся їй дальше завдяки п. Шумському в дусі Куліша. Від них вийшов і польський протест против реформи, попереджений статями Люциана Болещица, що вийшли їй окремою відбиткою п. з. „Jezuici w Polsce i na Rusi“. Болещицом і автором протесту був п. Шумський.

цію, котра й передше ніколи не позволяла єму оправдуватись, толкуватись перед першим-ліпшим, хто єго зачепив. Він все сподівав ся, що єго оправдають діла, а тимчасом ділам бути не судилось. Аж тогді, геть-геть під пізну старість безнадійний вже старець почав сповідатись. Коли не міг сказати всеї правди, то може не з огляду на себе; і нам скорше годить ся бачити в єго щирих словах правду, ніж нещирість в дрібних помилках старечого оправданя.

Федьків Кость.	Віночок	20	зр.
"	Квіточка	20	"
Федькович Юрій.	Довбуш, трагедія	20	"
"	Повісти і сповідання	20	"
"	Як козам роги виправляють	10	"
Фейлет Октав.	Дневник одної пані, повість з франц.	60	"
"	З великого світа	80	"
"	Любов убогого молодця	120	"
Франко Іван	Абу каземові капці	20	"
"	Без праці, байка	20	"
"	Жіноча неволя в народних піснях	35	"
"	Лис Микита	50	"
"	Нарис історії філіозфії	30	"
"	Наші коляди	20	"
"	Старозавітні апокріфи, пам'ятки старо- руської літератури	200	"
"	Украдене щасте	30	"
Хванько (Кримський).	В народ! побрехенка без тен- денції	15	"
Цар Мих.	Надельмаер апостол свободи	10	"
Целевич Юліян Др.	І торія скиту манявського	120	"
Цервантес-Мирон.	Пригоди Дон Кіхота	40	"
Чайка Дніпрова.	Казка про сонце Писанка по	05	"
Чайковський Андрій Др.	В чужім гнізді	140	"
"	Олюнька	100	"
"	Спомини з перед 10 літ	0	"
Чайченко В. (Б. Грінч.).	Книга байок	50	"
"	Книга казок	60	"
"	На розпутті	80	"
"	Оповідання	80	"
"	Олеся, Комар Дума про княгиню Грицько і Що страшнійше по	05	"
"	Під хмарним небом (поезії)	100	"
"	Соняшний промінь	60	"
"	Ясні зорі	20	"
"	Нахмарило, комедія	20	"
Шашкевич Вол.	Зілляник, збірник поезій	20	"
Шевченко Тарас.	Кобзар, 3 томи з пересилкою	700	"
"	Кобзар для дітей	20	"
"	Поезії ч. I і II по	35	"
Шекспір —	Куліш. Драматичні твори, ч. I	100	"
Шілер —	Горницький. Орлеанська дівка, трагедія	35	"
" —	Грінченко. Марія Стюарт трагедія	50	"
" —	Кміцікевич. Вільгельм Тель	30	"
Школиченко.	Між народ, оповідане	20	"
Шухевич Вол.	Від Бескида до Андів	10	"
"	Записки школяра	2)	"
Щурат Василь.	Пісня про Роланда	50	"
"	" Чернець" Т. Шевченка, студія	10	"
"	" Чернеча республіка на Афоні	10	"

B-3855

1986

1992

Того-ж автора:

Слово Данила Заточника (Іст. літ. розвідка) . . .	40	кр.
Замітки до поеми Т. Шевченка „Чернець“ (Студія)	10	„
Чернеча республіка на Афоні (Культ. іст. шкід.)	10	„
Новокурсна наука (Критичні уваги)	10	„
Lux in tenebris (Поезії)	30	„
Пісня про Ролянда (Ст. франц. епос)	50	„
Пісня про Тангайзера (Г. Гейного)	2	„
З Тюрми (Поезії з великоруського)	3	„
Легенда про св. Юліяна Милосердного (Г. Флобера)	10	„
Дитячий, хлопячий і молодечий вік (Л. Толстого)	140	„

Дістати можна в книгарнях: „Наук. Товариства і.м. Шевченка“ і Ставропільській.

B 3.855